

Шотландія і Україна, або про межі історичного компаративізму

Я. Р. Дашкевич

Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.

*Випуск 4. Спеціальне видання: *Rossia et Britannia:**

Імперії та нації на окраїнах Європи.

– Харків: Новий Вид, 2001. – С. 120-130.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4–87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

© Східний інститут українознавства імені Ковальських

© Автор статті

© Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництво

© Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

ШОТЛАНДІЯ І УКРАЇНА, АБО ПРО МЕЖІ ІСТОРИЧНОГО КОМПАРАТИВІЗМУ

Компаративізм, тобто, кажучи буденнішою мовою, спосіб наукового порівняння різних подібних і неподібних явищ в природі та суспільстві, має дуже і дуже глибоке – в історичному плані – коріння. Не даремне про метод аналогії як спосіб виведення певних розумових висновків говорили ще логіки античності. Правда, вже тоді дійшли до думки, що такий спосіб мислення – і виведення заключень – найменше надійний у науковій практиці.

У ближчі до нас часи два фактори, на мою думку, сприяли, в першу чергу, перетворенню компаративізму в методологічний принцип історичних досліджень, в спосіб, який, за переконанням тих, що вперше почали його широко застосовувати, мав допомогти відкривати нові сторони вивчення історичного процесу, що виглядали прихованими при традиційному трактуванні аналізованого матеріалу.

Першим фактором можна б вважати мемуаристику мандрівників середньовічної та нової епох. Подорожний, мандруючи невідомими йому та небаченими багатьма – в першу чергу європейцями (відтіля дуже частий європоцентризм цієї мемуаристики) – країнами, не раз порівнював людей, їхні звичаї, побут, суспільний та державний лад, різні інші сторони громадського життя, які він відкривав та намагався зрозуміти (не завжди, зрештою, вдало) з подібними явищами життя у власному краї. Грубо кажучи, він хотів визначити: цього у нас немає (і це добре або погане), а це також є у них (але в трохи зміненій формі, в дещо іншій інтерпретації). Часом так виникали цілі містифікації: у XVI ст., наприклад, поширилося в Європі стимульоване мандрівниками ідеалізоване зображення Османської імперії, яка виглядала спокійною, влаштованою, впорядкованою, віротерпимою, справедливою і т.д. на фоні безконечно розсвареної та заглибленої у криваві внутрішні конфлікти Європи. У XVII ст. чар близькосхідної імперії і пов'язане з нею тюркофільство якимось поступово принишкли, особливо, коли турецькі армії ще раз вирушили на підкорення Європи. Компаративізм став підставою ще інших містифікацій подібного роду. Англійський «подорожник» сер Джон Мандевіль з XIV ст., розповідаючи про

екзотичні країни, в яких він, нібито, був (але, насправді, їх не бачив у вічі), також користувався методом порівняння. Та й французький філософ Шарль-Луї Монтеск'є, пишучи свої «Перські листи» (1721 р.), застосував компаративістичну містифікацію, критикуючи, через образ неіснуючого насправді у такому саме вигляді перського суспільства, порядки в тогочасній Франції. Таким був перший фактор – чи стимул – для виникнення історичного компаративізму з досить хитким, з точки зору наукової логіки, фундаментом.

Другим фактором, вже науковішим, я вважав би методологію однієї з етнологічних шкіл ХІХ ст., а саме міграційної (в українській науці її представником був Михайло Драгоманов), що шляхом аналізу типологічно близьких етнографічних, фольклорних явищ у різних народів намагалася, знову користуючись методом аналогій, встановити первісні джерела виникнення певних явищ, напрями їхньої міграції, трансформації і т.п. Не торкатимуся інших етнологічних течій, які, наприклад, користуючись знову аналогіями, твердили, що кожний, навіть ізольований народ, проходячи певну стадію своєї історії, мусить іти ідентичним шляхом розвитку (психічного, суспільного, культурного, державотворчого і т.д.) як кожний інший минати подібні ступені на дорозі свого прогресу (цей останній термін міг змінюватися). Це було б друге – етнологічне джерело історичного компаративізму, може й краще обгрунтоване від першого, подорожницького.

Не підлягає сумніву, що факторів було і є більше, але цими двома я хотів би обмежити свій «теоретичний» вступний екскурс. Так чи інакше, всі наукові методології, побудовані на способі мислення за принципом аналогій, не можуть претендувати на міцні, непорушні фундаменти своїх конструкцій, а тим більше, стати вихідним пунктом для утворення ледве чи не глобальних закономірностей, хоча, з іншого боку, можуть наштовхнути дослідника на відкриття певних явищ і певних механізмів суспільного життя, на які він, при інших умовах аналізу, міг не звернути увагу. В ряді ж ділянок історичних наук (наприклад, в археології) від використання аналогій відмовитися неможливо.

Журнал «Comparative Studies in Society and History», заснований проф. Сільвією Трапп (Thrupp), почав виходити в Сполучених Штатах 1959 р. Тепер його видає Товариство для порівняльних студій суспільства та історії, що певним чином пов'язане з Мічиганським університетом в Енн Аборі (Ann Arbor), штат Мічиган. У мене не було можливості переглянути всі роки видання цього журналу, але з тих

останніх томів, що потрапили до моїх рук, я міг зробити єдиний висновок: слово «Україна» рідко потрапляло і потрапляє на сторінки «Студій» і то переважно під своєрідним конвоєм назв інших східноєвропейських чи євразійських держав. Тому приємно було побачити в журналі статтю Степана Величенка, присвячену, хоча б на половину, таки самій (правда, обкромєній до Лівобережжя) Україні. Маю на увазі нарис-есе (бо, мабуть, так найправильніше визначити жанр статті) «Empire Loyatism and Minority Nationalism in Great Britain and Imperial Russia, 1707 to 1914: Institutions, Law, and Nationality in Scotland and Ukraine» (у томі 39, № 3, за 1997 р.). Приємно ще й тому, що С.Величенко вже раніше увійшов в історичну науку не лише рядом статей на українську тематику, але також великим і цінним дослідженням: « National History as Cultural Process. A Survey of the Interpretations of Ukraine's past in Polish, Ukrainian and Russian Historical Writing from Earliest Times to 1914», виданим в Едмонтоні (Канада) 1992 р. Воно здобуло прихильне ставлення західної критики, хоча в Україні залишилося майже непоміченим.

Відверто кажучи, з чисто прагматичної точки зору мене, все ж таки, здивувало співставлення об'єктів дослідження. Компаративізм як компаративізм, але що може,наприклад, здобути для себе – у фактологічному, методологічному відношеннях – хоча б історик Шотландії XVIII – початку ХХ ст. з такого співставлення? Іншими словами, виникає чисто методологічне питання: що саме в історичних дослідженнях вимагає порівняння, потребує порівняння, вартє порівняння – а що таки справді його не вимагає, не потребує, не є вартє. Бо, хоча, теоретично порівнювати можна все з усім (а, в історичному плані, також, наприклад, Україну з Суматрою), то з такого порівняння (якщо автор володіє літературним талантом) може вийти лише дуже блискотливе есе. І тільки.

Можу уявити собі порівняння України з Шотландією у вигляді своєрідної анкети: переліку (згідно з параметрами С.Величенка) державних інститутів, правових актів, врешті різних сторін чи граней національних відносин для того, щоб у випадку повного або й неповного співпадіння цих елементів аналізу ставити у графі – відповіді «плюс», а при неспівпадінню – в цій же графі «мінус». Я пробував конструювати таку анкету, але коли у відповідь на десять питань у графі – відповіді виходили самі «мінуси», тобто, на мою думку, державні інститути, правові акти, сторони національних відносин у жодному випадку не

були не то що тотожними для Шотландії та України, але навіть не були близькими – я відмовився від такої методики.

Не знаю чи С.Величенко пробував іти таким шляхом, але він на практиці застосував інший виклад матеріалу. В основному, це був виклад подій і процесів у межах певного відрізка часу на зміну в Шотландії та в Україні. Читати цікаво, особливо для українського історика, який не знає майже цілком історії Шотландії або знає про неї з повістей і романів Вальтера Скота; може цікаво і для історика Шотландії, який знає про історію України ще менше, бо в українців свого Вальтера Скота не було, тим більше, перекладеного на англійську мову.

Мабуть, не має потреби писати ще один трактат на тему подібностей (яких ?) та відмінностей між історією двох не лише географічно, але й політично та психологічно дуже віддалених країн та націй, але деякими спостереженнями, зробленими на підставі статті С.Величенка, хочу поділитися.

С.Величенко датує початок свого дослідження 1707 роком, тобто роком, у якому було укладено трактат про унію між Англією та Шотландією, який мав інкорпораційний характер, тобто позбавив Шотландію самостійності навіть у автономній формі, ліквідував окремий парламент, та утворив єдину унітарну державу під назвою Великої Британії (термін цей застосовувався також раніше, але остаточно назва новоутвореної держави була закріплена 1707 р.). Здавалося б, якщо дотримуватися порівняльного методу, на початку дослідження треба б, для паралелі, викласти зміст договорів між Московським царством та Українською гетьманщиною, договорів, зрештою, іншого, але також нерівноправного характеру, що поступово обмежували українську самостійність – аж до повної її ліквідації. С.Величенко від такого компаративістичного аналізу відмовився.

Зате він докладно виклав наслідки справді доленосних для двох народів битв – битви біля Каллодену 1746 р., де було розгромлено армію шотландців-якобітів (прихильників династії Стюартів, що правили Шотландією від 1371 р.) та битви під Полтавою 1709 р., де було розбито шведів і українців. Після цих битв на голови українців та шотландців впали криваві і дуже криваві репресії. Але ж причини цих двох битв були абсолютно різні. Шотландці-якобіти разом з певною кількістю прихильників англійців ішли на Лондон, щоб посадити на британський престол короля Чарлза-Едуарда та здобути таким чином домінацію Шотландії над Англією. В жодному випадку не передбача-

лося відділення Шотландії від Англії та відновлення шотландської незалежності. У випадку ж Івана Мазепи йшлося про незалежність Гетьманщини (може під шведською протекцією) та, цілком певно, не про приєднання Московії до України. (Так як не йшлося про це за гетьмана Івана Виговського, коли після Конотопу шлях на Москву – після розгрому царської кінноти – був цілком відкритий). Ледве чи цілком різні політичні ситуації можуть стати підставою плідного аналізу наслідків воєнного конфлікту.

Свої даліші рефлексії відносно компаративності стараюся викласти досить послідовно, уникаючи, через обмежений обсяг статті, надто розтягнутої аргументації. Зрозуміло, що з цього виникають певні загальні висновки, також методологічного плану.

Розвиток політичного життя України та Шотландії ішов у цілком інших напрямках. Шотландія остаточно втратила свою самостійність, увійшовши до складу Великої Британії на підставі нерівноправної унії ще у 1707 р., хоча й до 1746 р. включно піднімалася на повстання але, як згадувалося, не для реставрації держави, а для реставрації династії. Україна ж навіть після ліквідації Запорозької Січі та Гетьманщини робила заходи для відновлення державності (змова Василя Капніста 1791 р.), а вже напередодні Першої світової війни готувалася до національної революції. Шотландія ж лише 1999 р. відновила свій парламент і не використала навіть нагоду здобування державності близькою Ірландією (також кельтською за етнічною генеалогією) в період після Першої світової війни. Не кажучи вже про те, що національна територія України, яка постійно була розчленована між трьома державами, зуміла виплекати свій П'ємонт у Східній Галичині. Жодних підстав для конструктивного компаративізму тут не видно, бо Шотландія поділеною не була та державність не здобувала збройною рукою.

Козацьке військо, що після ліквідації Січі та Гетьманщини відроджувалося то в Туреччині, то в Росії (хоча б у вигляді Азовського та Чорноморського військ з своїми підпорядкованими територіями), не можна порівнювати з шотландськими полками в складі британської армії, бо це були просто військові частини без територіального забезпечення.

Україна не пережила такого руйнування традиційної суспільно-господарської структури як Шотландія, в якій клановий поділ перетворився у позбавлений внутрішнього – також правово-адміністративного – змісту релікт (не кажучи про те, що Україна не знала поділу

на клани і до них не можна порівнювати, наприклад, такі українські субетноси як гуцулів, бойків, лемків чи поліщуків). У гірській Шотландії відбувся згін населення, бо там «вівці з'їли людей», тобто гірські пасовища пішли на відгодівлю овець для вовни, потрібної мануфактурам, а потім фабрикам долішньої Шотландії. При цьому було знищено специфічну шотландську ще кельтську цивілізацію.

І шотландців, і українців переслідували за рідну мову і культуру. Після 1746 р. було заборонено гельську мову, національний одяг (спідничку-кільт, пошиту з зарегламентованої для кожного клану іншої кратчастої тканини – тартану), навіть гру на дуді. Хоча ці заборони діяли відносно недовго, але внаслідок культурної асиміляції гельська мова виявилася майже втраченою (тепер на 5,1 млн. населення гельською користується лише близько 80 тис.). В мовному відношенні шотландці асимілювалися, навіть занедбуючи своєрідний шотландський варіант англійської, яким користувалися в долішній Шотландії. Українців Росія переслідувала довше, методичніше, продуманіше, також застосовуючи методи терору (чого в Шотландії в ділянці мови і культури таки не було). І незважаючи на сучасних т.зв. російськомовних, українці, в основному, зберегли власну мову, літературу, навіть народну культуру справжню, а не по-туристськи – сувенірно декоровану для показових дій.

Церковного питання торкатися не буду, бо в цій ділянці десятиріччями точилася внутрішня боротьба, здійснювалися розколи і об'єднання в Шотландії, чого в синхронний період в Україні, по-суті, у такому великому і розхристаному обсязі не було.

Тим українцям, які охоплені почуттям меншовартості, бідкаються «що то ми за народ такий», можна як потіху сказати, що в Шотландії у XVIII ст. було міжусобиць і зрад не менше як в Україні. Але шотландці явно не плекають почуття меншовартості та відкрито – в значній мірі – сповідують націоналізм принаймні від 1934 року, тобто від заснування Шотландської національної партії, що поступово здобуває чимраз більше прихильників.

Не намагаючись фактологічно повторювати те, що виклав С.Величенко, я залишаю відкритим питання: чи справді Шотландію й Україну XVIII – початку XIX ст. варто вибирати як об'єкт компаративістичних студій? І чи справді порівняння минулого Шотландії й України дає історикам обох націй більше, чим порівняння з історією ближчих держав з своїх власних геополітичних ареалів?

Якщо говорити про те, на що в науковому відношенні стаття С.Величенка може наштовхувати – як на прогалину – історика, то це історія адміністрації України під російським пануванням. Генерал-губернатори, губернатори були, переважно, вірними виконавцями волі Санкт-Петербурга, але про їхню національну політику в Україні кінця XVIII – початку XX ст. ми знаємо конкретно мало або дуже мало. Як здійснювалася ця політика, як працювала окупаційна машина в різних бюрократичних ланках ми знаємо мало, бо притягали увагу українських істориків лише дуже конфліктні ситуації та й це переважно такі, що були близькі до історії культури, часом до ширшого громадського руху (ліквідація Кирило-мефодіївського товариства, Південно-західного відділу Російського географічного товариства, російські лінгвоцидні декрети в дусі «не было, нет и не будет»). Все це наслідок того явища, яке я вже назвав «національним туризмом» української історіографії нового часу – XIX ст. зокрема, – яке обмежувало та обмежується до історії українського культурного руху, пізніше також до історії українського громадсько-політичного руху, вважаючи все інше «чужим» і не вартим уваги, хоча це діялося не просто в Україні, але й творилося над українцями.

Може ще кілька висновків методологічного плану.

Десь двадцять років тому було модно порівнювати історію України з історією Каталонії, бо в США з'явилися монографії на цю тему. Користі від таких порівнянь історики не помітили. Пізніше прийшла мода на підрівнювання до теорії Мирослава Гроха, який розписав «відродження» (чи справді це було відродження?) малих націй Австрії (пізніше Австро-Угорщини) за етапами, стадіями і т.п., переконуючи, що всі вони рухалися вперед одним тактом і що для всіх (потім до них приєднали українців, а завдяки зусиллям Андреаса Каппелера також литовців) можна вивести єдині закономірності. Уважніший – і неупереджений та апріорно незакомплексований – розгляд історії цих націй доводить, що про їхню типологічну спільність, побудовану на підставі досить поверхових аналогій, говорити важко. Кожна нація розвивалася «індивідуально», бо кожна мала власні історичні традиції, інший рівень національної свідомості та політичної культури – і різних ворогів поруч з собою або над собою. Порівняння Шотландії і України вже входить у давно сформоване компаративістське русло, що, все ж таки, не дає підстав для утворювання загальних закономірностей. Бо кожна нація розвивалася і розвивається по-своєму – очевидно, до того

моменту, доки вона живе як окрема нація.

Треба шкодувати, але проведений – без сумніву, талановито та з есеїстичним блиском – порівняльний аналіз минулого Шотландії та України не полегшує розуміння їхньої історії та не поширює горизонти історика-дослідника. Якщо це мала бути демонстрація способу гри (в постмодерністському розумінні), то вона також нічого не дала. Хоча б також тому, що не існує еталон ідеальної держави чи ідеальної нації на кожне століття – так що й тут порівнювати не має з чим.

Не можна заперечувати користі порівнянь взагалі. Вони можуть наптовхнути історика на пошуки нерозроблених у власній історії граней. Але самообманом є переконання, що з порівняння минулого держав, націй можна вивести якусь загальнодіючу і загальнопідкоряючу константу.

І врешті ще раз до Шотландії та України. Шотландія стала суб'єктом унії кількох держав (Англія, Уелс, Ірландія), формально – але не завжди фактично – рівноправних. Тому шотландці законно могли вважати себе, згідно з назвою нової держави, також британцями (але не англійцями). Це виправдовувало наявність двох патріотизмів – британського і шотландського, що накладалися на себе, а деколи загострювалися до протиріччя. Але за шотландський патріотизм (хоча англійці з нього підсміювалися) як складову частину британського, переслідувати було важко. Український (малоросійський) патріотизм переслідувався, бо його не признавали рівнорядним до російського («русского») і його треба було ліквідувати. За український патріотизм платили звинуваченням в сепаратизмі (хоча це ніколи не був сепаратизм, бо йшлося про дві різні нації, а не про частину російської нації, яка хотіла сепаруватися в окрему націю чи державу). Український національний та національно-визвольний (збройний) рух стояв і стоїть вище шотландського. Бо він таки добився національної держави, що вийшла зі складу Російської імперії (незалежно якого кольору). Цього рівня шотландці не досягли, може, лише покищо.

Є ще остаточний висновок (це не висновок С.Величенка і не мій, а висновок, який підказує всесвітня історія). Він полягає в тому, що будь-який ступінь залежності слабшої нації від сильнішої – чи у вигляді формально рівноправного союзу, чи у вигляді звичайного загарбання і підкорення – веде до:

1. Послаблення або й ліквідації самостійного політичного розвитку.
2. Загальмування або деформації національного економічного

розвитку (від економічної залежності до статусу колонії).

3. Масивної втрати національної ідентичності меншою чи більшою частиною всіх станів і прошарків суспільства через «природну» (насправді пристосуванську) або насильницьку асиміляцію, до занепаду національної мови, культури, науки, релігії.

Бо лише справжня і повна незалежність нації і держави, також в умовах боротьби з накиненою згори чужинецькою глобалізацією, гарантує їм повноцінний і різнобічний розвиток.

Загальний скептичний (назвемо це так) висновок відносно реальних наукових результатів компаративістичного вивчення минулого Шотландії та України у XVIII – на початку XIX ст., цілком певно не закреслює можливості вивчення українсько-шотландських контактних зв'язків. Дослідження в дусі «традиційної», тобто, у своїй підставі, позитивістичної історіографії. (Не боюся цього терміну, хоча в устах прихильників т.зв. постмодерністського історіописання слово «позитивізм» відмінюється майже як лайка).

Бо про реальні зв'язки між двома країнами і двома націями можна дещо писати. Починаючи, можливо, від св. Андрія Первозванного як патрона Шотландії – та як, свідомо забутого, легендарного патрона Києва. Кілька штрихів до шотландсько-української теми. Не думаю, що міркування про шотландське походження полковника Максима Кривоноса треба вважати на сьогодні остаточно відкинутими. До гіпотези В'ячеслава Липинського можна додати ще ім'я цього ж козацького полководця, яке перегукується з шотландським «Мак»; не менше вагомими виглядають його значні воєнні здібності, що проявилися в здобуванні замків, та у великому популістському таланті вести за собою повсталі маси во ім'я здійснення радикальних національно-релігійних та соціальних ідеалів. Все це можна розглядати як свідчення західноєвропейського досвіду (у військовій тактиці) та як вміння з фанатичними кличами очолювати повстанську боротьбу партизанського типу – обидва явища ж яскраво проявилися в Шотландії епохи Англійської революції. Очевидно, цей, можливо, шотландський епізод в українській військовій історії вимагає ще вдумливого об'єктивного аналізу, але й не можна забувати про те, що чужоземці з Західної Європи могли доходити в козацькому війську до дуже високих рангів. (Наступником гетьмана Петра Сагайдачного став козацький полковник Оліфер Голуб, справжнє прізвище якого було де Марконес – особа явно західноєвропейського аристократичного походження).

Шотландці, в основному купці-емігранти з Шотландії, охопленою кривавою внутрішньою війною та шотландсько-англійськими збройними конфліктами, а також релігійними переслідуваннями (в першу чергу переслідували шотландців-католиків, але й також прихильників інших – протестантських – течій, неюляльних по відношенню до Лондону), відіграли помітну роль в економіці західноукраїнських земель особливо в другій половині XVI–XVII ст. Тоді виникли невеликі скупчення шотландців («шотів» тогочасною українською мовою) у Львові та інших західноукраїнських містах (Бродах, Замості, Коросні). Вони торгували не лише в цих містах, але також на Поділлі, у Володимирі, Луцьку, мали склади в Корці, Бережнях (на Холмщині) і т.д. Є досить багата історична література, присвячена цьому питанню, ще більше – невикористаних або поверхово використаних архівних джерел. З новіших досліджень на шотландсько-українську тему варто згадати праці Раїси Шиян, наприклад: «Діяльність шотландських купців на міських ринках Руського воеводства в другій половині XVII ст.»//Вісник Львівського університету ім.І.Франка. – Львів, 1984. – Вип.20. – С.19-23; «Купці шотландського походження в Бродах в першій половині XVI ст.»//Броди і Бродщина. Історично-мемуарний збірник. – Броди, 1998. – Кн.2 /ред.Б.Зробок. – Броди, 1998. – С.92-95. Також нарис Марка Шрабермана «Шотландці у Львові»//Високий замок. Спеціальний випуск: Старий Львів. – Львів, 1992. – № 5. – С.7 (цей автор у 80-х рр. даремно намагався надрукувати більше дослідження на цю тему у київській науковій пресі). Шотландський слід в народному господарстві України початків нової доби простежується також за матеріалами збірника «Торгівля на Україні XIV – середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина /Упор. Кравченко В.М., Яковенко Н.М. – Київ, 1990. З польської історіографії - збірка Зенона Гульдона «Zydzi i Szkoci w Polsce w XVI-XVII w. Studia i materiały». – Kielce, 1990.

Для XVII – початку XIX ст. можливе ще збирання відповідного матеріалу по крупинках. Бо серед – прихованих під загальною назвою «англійських» чи «британських» – були також шотландські мандрівники, що відвідали Україну, так як вони були і серед «англійських» військових у російській окупаційній армії, які здобували воєнні або адміністративні лаври на землях України. Всі вони вимагають національної диференціації: на справжніх англійців, а також шотландців, уелсців та ірландців (незалежно від ступеня їхньої забританізованості чи пізнішої зарусифікованості). Такі крупинки відомостей сягають

кінця XIX – початку XX ст. Бо в Мелітополі у 1880-х рр. малий Дмитро Донцов бавився на подвір'ї будинку свого батька з Гаррі, Джимом, Лізей, Кейтом і Джен (їм було від 3 до 14 років) – дітьми шотландця Віннінга, спеціаліста від спорудження артезіанських свердловин в приазовському степу (див.: Сварник Галина. До ідейної біографії Дмитра Донцова //Українські проблеми. – Київ, 1997. – № 1. – С.147).

Іншими словами, є чимало джерельного матеріалу, який в руках історика (може історика-ентузіаста) може перетворитися в цінне історичне дослідження в дусі «традиційної» історіографії про кількісвікові контактні зв'язки між Шотландією та Україною.

І може на такому реальному та реалістичному фоні компаративістичне есе Степана Величенка сприйматиметься органічніше та натуральніше ніж тепер, коли воно позбавлене такого фону.

SUMMARY

Yroslav Dashkevych / Scotland and Ukraine: On the Limits of Historical Comparisons /

Stephen Velychenko's well-written and intriguing article comparing Scotland and Ukraine suffers, nonetheless from the shortcomings of the comparative method and offers no new insights into the histories of either country. No generalizations may be inferred from a comparison of these two countries because their pasts were so different and each belonged to a different political, geopolitical judicial and state system. More useful would be a detailed study of Ukrainian-Scotland relations which could begin St Andrew: the Patron Saint of Scotland and Kiev.